

**TÜRK EDEBİYATI'NDA HİLECI BİR FİĞÜR OLARAK NASREDDİN
HOCA VE KLASİK ÇİN EDEBİYATI'NDA
SUNWUKONG (孙悟空) :KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

Ömer ŞENER*

ÖZET

Bu makalede Türk Edebiyatı'ndaki Nasreddin Hoca karakteri Çin Edebiyatı'ndaki Sunwukong karakteri ile benzerlikleri yönünden karşılaştırılmıştır. Nasreddin Hoca'nın kendisine özgü bir hileci figür (trickster) olduğu argümanı savunulurken, önce hileci figürün tanımı yapılmış, bu figürün genel karakteristik özellikleri Dünya Edebiyatı'ndan örneklerle ortaya konulmuştur. Devamında Nasreddin Hoca'nın bir hilebaz arketipine uyup uymadığı tartışılmış, ne tür bir hileci figür olduğu irdelenmiştir. Buna ek olarak, Çin Edebiyatı'nın dört büyük klasik romanından olan *Xiyouji* eserinde yer alan Sunwukong hileci figürü ile mukayeseler yapılmış, Sunwukong ve Nasreddin Hoca'nın karakter gelişimi ve dönüşümü yaşayıp yaşamadıkları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hileci figür, Çin Edebiyatı, Sunwukong, Batı'ya Yolculuk, Türk Edebiyatı, Amerikan Edebiyatı, Nasreddin Hoca fıkraları.

**NASREDDIN HODJA AS A TRICKSTER FIGURE IN TURKISH
LITERATURE AND XIYOUJIS (西游记) SUNWUKONG (孙悟空) IN
CHINESE LITERATURE: A COMPARATIVE ANALYSIS**

ABSTRACT

This article sets out to analyse Nasreddin Hodja as a Turkish literary character, along with the Chinese trickster figure Sunwukong, from a comparative aspect. It argues that Nasreddin Hodja, a prominent figure in Turkish oral and written literature, is a unique trickster figure with an ethical character, who shares a number of common characteristics with the Chinese trickster figure Sunwukong. In the article, first a definition of what a trickster figure means is made, and examples are given from World Literature to demonstrate the general characteristics of trickster figures. Then a discussion follows about whether Nasreddin Hodja fits the definition of a trickster archetype, and a critique is made of previous researches on the subject matter. Furthermore, comparisons are made between Sunwukong as he is depicted in *Xiyouji*, one of the four novels of classical Chinese literature, and whether the two characters went through a character transformation is analysed.

* Arş. Gör., Leeds Metropolitan Üniversitesi. El-mek: o.f.sener@leedsmet.ac.uk

Key Words: Trickster figures, comparative literature, Turkish literature, Chinese literature, Journey to the West, Sunwukong, American Literature, Monkey King, Nasreddin Hodja.

Dünya Edebiyatı'nda devamlılık, kültürel etkileşim ve nüfuz yönlerinden hileci figürlerin ayrı bir yeri vardır. Buna ilk örnekleri Çin Edebiyatı'nda görülen 'Maymun Kral' figürü örnek gösterilebilir: ilk örnekleri 16'ncı asırdan önceye, sözlü/şifahi geleneğe dayanan, fakat 16'ncı yüzyılda Wu Cheng'en tarafından ilk defa roman (小说·xiǎo shuō) tarzında yazılan *Batı'ya Yolculuk* (西游记 *Xiyouji*) eseri ile meşhur olan Sunwukong, bir hileci figür olarak bir çok hikayeye, romana ve televizyon yapımına konu olmuş ve olmaya devam etmektedir.¹ 'Maymun Kral' anlatıları zamanla Çin kültürünün nüfuz gösterdiği diğer Uzak Asya kültürlerinin edebiyatlarına da etki etmiş, 21'inci yüzyılda da Çin diaspora nüfusundan yazarlar tarafından Batı ülkelerinin edebiyatlarında yeni etnik ve kültürel kimliklerini öne çıkaracak şekilde yeniden yorumlanmıştır (bk. Maxine Hong Kingston, *Tripmaster Monkey*²).

Bir hileci³ figür olarak önce şifahi edebiyatta daha sonra nükte ve hikayeleri kitaplaştırılarak yazılı Türk edebiyatında boy gösteren Nasreddin Hoca da yüzyıllar boyunca Türk halklarının şakacı mizacı ile sevip itibar ettiği bir kişilik olmuştur. Nasreddin Hoca da Sunwukong gibi sadece kendi kültür havzasında kalmamış, çevre milletlerin edebiyatlarına, Arap, Balkan, Kırgız, Özbek, Uygur⁴ edebiyatlarına da nüfuz etmiş, Nasreddin Hoca anlatılarına yeni anlatılar eklenmiş ve farklı kültürlere adapte edilmiştir. Nasreddin Hoca hileci bir figür olarak Çin Edebiyatı'ndaki Sunwukong karakteri ile bir çok yönleri ile benzeşmektedir. Bu makalede, Nasreddin Hoca'nın da benzerleri Çin Edebiyatı'ndaki Sunwukong, Amerikan azınlık edebiyatlarındaki Bra'er Rabbit ve Coyote figürleri gibi bir 'hileci figür' ('trickster') olduğu argümanı savunulmaktadır. Ek olarak, hileci figürlerin temel

¹ 'Maymun Kral' (猴王, 'Hou Wang') hileci figürünün devamlılığına yakın zamandan bir örnek de 2012 yılında sinemalarda gösterime gireceği planlanan, Sunwukong anlatısını baz alan Hong Kong yapımı *Dà Nào Tiān Gōng* (大闹天宫) ('Gök Krallığı'nda Büyük Karmaşa) filmidir.

² Maxine Hong Kingston'ın *Tripmaster Monkey: His Fake Book* kitabındaki Wittman Ah Sing tiplemesinin Sunwukong'un Amerikan coğrafyasına uyarlanmış bir yorumu olduğunu Kingston da röportajlarında ifade etmiştir. Amerikan edebiyatının Çinli azınlık yazarları arasında Sunwukong karakterini dolaylı veya dolaysız yollarla hikaye ve romanlarında kullanan yazarlara Patricia Chao (*The Monkey King*), Amy Tan (*The Hundred Secret Senses*) ve Gish Jen'i (*Mona in the Promised Land*) örnek gösterebiliriz.

³ Nasreddin Hoca'yı 'hileci figür' olarak tanımlarken onun Bakhtin'in örnek verdiği Avrupa Ortaçağ edebiyatında görülen düzenbaz ve soytarı figürlerinden tamamen ayrıştığını belirtmek gerekir. Bu haliyle Nasreddin Hoca, daha çok Çin Edebiyatı'nın dört klasiğinden birisi sayılan *Xiyouji* eserinin başkarakterleri (başka bir hileci figür olan) Sunwukong ve Sanzang'a, etik ve ders verici bir hileci karakter portresi çizmesi yönü ile benzemektedir. Bu farklılığı makale içerisinde açıklamaya çalışacağım.

⁴ Nasreddin Hoca, Uygur sözlü ve yazılı edebiyatı yoluyla Çin'de de tanınmış bir nüktedan olarak bilinmektedir. Bunda 1980 yılında Şanghai film stüdyolarında çekilen "Afanti Gushi" (阿凡提故事) adındaki, Nasreddin Hoca'nın fıkralarını Mandarin dilinde anlatan animasyon serisinin de katkısı olmuştur. Nasreddin Hoca Çin'de Türkçe'deki ismi ile bilinmeyip, Uygurca'da Nasreddin Hoca'nın ünvanı olan 'Ependi' (Efendi) kelimesinin Mandarin diyalektine uyarlanmış hali olan 'Afanti' (阿凡提) ifadesi ile tanınmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

özellikleri⁵ baz alınır, Nasreddin Hoca'nın ne yönlerden Sunwukong ile benzeştiği analiz edilip ortaya konulmuştur.

'Hileci figür'ün ne olduğu ve hangi temel özelliklere sahip olduğu sorusu, araştırmacıları Dünya Edebiyatı'nda farklı karakterlerle temsil edilen hileci figürlerin ortak özelliklerini incelemeye yöneltmiştir. Andrew Wiget ve Gerald Vizenor Dünya Edebiyatı'nda hileci figürleri tanımlayan ve ortak özellikleri ile ortaya koyan sayılı araştırmacılarıdır. *Buried Roots and Indestructible Seeds* kitabında, Gerald Vizenor ile birlikte hileci figürler üzerine makalelerini yayımlayan Kimberly M. Blaeser, hileci figürleri karşılaştırmalı tarzda ele alır. Kitabında, Blaeser hileci figürleri ortak bir tanıma sığdırmanın zor olduğunu vurgulamaktadır. Blaeser bir soru ile başlar: "What is he?" '[Hileci figür] nedir?' ve ekler: 'hileci figürler kategorizasyon kabul etmezler' (1994: 50-51). Buna rağmen hileci figürler genel bir surette kategorizasyona tabi tutulmuşlardır. Bundan Blaeser da söz ederek hileci figürlerin ancak akademik dünyada kategorize edilebildiği yorumunu yapar (1994: 51). Dünya Edebiyatı'nda hileci figürleri inceleyen Bloom'a (2010) göre ise bütün hileci figürler birer nükteci/şakacı figür olmakla beraber bütün nükteci figürlerin hileci olduğunu söylemek mümkün değildir (Bloom, Harald ve Blake Hobby 2010: xv). Bu özellikleri nazara alındığında hileci figürlerin ortak yönlerinden en önemlilerinden birisinin nükteleriyle önyargıları kırmaları ve oturmuş toplumsal yargıları, tabuları ve genellemeleri sorgulamaları olduğunu söylenebilir. Ek olarak, eğer karakteristik bir ortak özelliklerinin ne olduğu sorulacak olursa, Nasreddin Hoca ve Sunwukong gibi 'etik hileci figürler'in toplumdaki önyargıları ve tabuları kırarken aynı zamanda eğitici ve etik dersler verdiğini eklemek gerekir. Andrew Wiget'a göre hileci figürler davranışları ile toplumu da dönüştürürler (1990: 86). Toplumu ve kendi kişiliklerini yenileme ve dönüştürme çabaları çoğu zaman hüsrarla sonuçlanır, fakat hüsrarla sonuçlanan müstakil olaylar geçicidir; hileci figürü vazgeçiremez ve engelleyemez (Wiget 1990: 86). Andrew Wiget'ın tanımladığı hileci figürlerin ortak özelliklerinden hususen son iki özellik, Sunwukong ve Nasreddin Hoca'nın anlatılarında gözlemlenmektedir.⁶ Sözü edilen yönleri dikkate alınırsa Sunwukong ve Nasreddin Hoca'nın, iki farklı kültür havzasından gelmelerine rağmen, ortak özellikleri olan etik davranışları ile, Mikhail Bakhtin ve Andrew Salkey'nin çalışmalarında örnekledikleri Avrupa Ortaçağı ve (Anansi örümcek hileci figürü gibi) Afrika kökenli hileci figürlerinden ayrıştıkları gözlemlenir.

Nasreddin Hoca ve Sunwukong'un bazı özellikleri şimdiye kadar (Salkey, Wiget, Vizenor gibi hileci figürler üzerine araştırmalar yapmış yazarlar tarafından) mercek altına alınmış ve ortak yönleri ile hileci figürlerin karakteristik özelliklerini belirlediği düşünülmüş Afrika, Afro-Amerikan ve Avrupa Ortaçağ edebiyatlarında karşılaşılan hileci figürlerden farklılık arz etmektedir. Nitekim Afrika ve Afro-Karayip sözlü edebiyatında karşılaşılan Anansi hileci figürü, bir çok farklı Amerikan yerli kabilelerinin sözlü edebiyatlarında adı geçen 'çakal' ('coyote') hileci figürü, Afro-Amerikan edebiyatında rastlanılan ('kardeş tavşan' olarak tercüme edilebilecek) 'Br'er Rabbit' hileci figürlerinin en bariz ortak özelliklerinden birisi de anlatılarda toplumsal etik normlara tamamen aykırı ve marjinal davranışlar içerisine girmeleridir (Wiget 1994: 96; Roberts 1990: 47-8).

⁵ Hileci figürleri geniş bir perspektiften ele alan ve genel özelliklerini ortaya koyan bir çalışma için bkz. Bloom, Harald ve Blake Hobby (2010) *The Trickster*, New York: Infobase Publishing.

⁶ Sunwukong'un bu iki özelliği, sırasıyla toplumu dönüştürebilme ve '[t]oplumu ve kendi kişiliklerini yenileme ve dönüştürme çabaları'ndan sonuç almasa bile pes etmemesi, *Bati'ya Yolculuk / Xiyouji* eserinde, özellikle Sunwukong'un Budistlerin işkence gördüğü bir krallığa yaptığı ziyarette, Budistleri kurtarması ve Taoist rahiplerin sahtekarlığını ortaya çıkarması maceraları, (Wu 45-46. Bölüm:1015-1060) bu iki özelliğin yansıması olarak gözlemlenmektedir. Idries Shah, Nasreddin Hoca'nın da fıkralarında nükteleriyle ve ahlaki -tasavvufi söyleyişle toplumu dönüştürme amacı güttüğü argümanını savunmaktadır (bkz. Shah 1971: 70-71).

Sözü edilen Br'er Rabbit ve Coyote örneklerinin aksine, Sunwukong ile Nasreddin Hoca'yı birbirine yaklaştıran ve diğer hileci figürlerden ayırtıran temel faktör ikisinin de hileci yönlerinin yanısıra anlatılarında etik/ahlaki bir yönün ağır basmasıdır. Sunwukong, hileci yönünü Budist ahlaki öğretileri ile destekler. Benzer şekilde, Nasreddin Hoca'nın nükteleri kendi başına birer eğlencelik fıkra olarak değerlendirilebilir, ama araştırmacılara göre Nasreddin Hoca'nın tasavvufi bir yönü de vardır. Idries Shah'a göre, Nasreddin Hoca Sufi bir öğreticidir, öyle ki nükteleri ile ahlaki ve tasavvufi dersler verir. Sunwukong ise Nasreddin Hoca gibi dini bir kimliğe sahiptir: Wu Cheng'en'in meşhur *Batı'ya Yolculuk* romanına göre, Sunwukong yaptığı hatalarından dolayı pişman olmuş, Merhamet tanrıçası Guan Yin tarafından ikinci bir şans verilerek Budist bir rahip olarak Hindistan'a Budist sutralarını almak için yola çıkan diğer Budist rahiplere yardımcı olarak yola çıkmıştır. Metindeki Budizm öğelerine örnek olarak, *Batı'ya Yolculuk* romanında ahimsa (canlılara zarar vermeme), samsara (doğum-ölüm döngüsü), Bodisatva (Budalık yolunda olan aydınlanmış varlık) gibi bir çok Budist tema ve terim Sunwukong'un maceraları ile ilintili olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca isimleri incelendiğinde Sunwukong'un ve Nasreddin Hoca'nın dini referansları olduğu aşikardır. Mandarin lehçesinde 'Sun' bir maymun türü, 'Wu' (uyanmak, ermek) anlamına, 'Kong' boşluk anlamına gelir. Böylece 'Boşluğa uyanmış/boşlukta aydınlanmış Maymun' anlamına gelen 'Sunwukong' (孙悟空) ismi, anglofon literatürde 'Maymun Kral' olarak da bilinen hileci figürün Budist dini referanslarını ortaya sermektedir. Sunwukong anlatıları ve Nasreddin Hoca fıkraları arasındaki benzerlikleri kuvvetlendiren bir diğer nokta ise Nasreddin Hoca fıkralarının Budizmin bir kolu olan Zen disiplininde yaygın olarak görülen (düşündüren ve ahlaki dersler veren) 'koan' kıssalarına benzetilmesidir (Shah 1971: 71).

Nasreddin Hoca ve Sunwukong'un tamamen toplumsal normlara ve etik kurallara uygun davrandığını söylemek yanlış olur. Hileci figür olmaları dolayısı ile, iki karakter de okuyucuyu düşündüren ve sorgulamaya iten marjinal davranışlarda da bulunurlar. Bir karakteristik özellik olarak hileci figürün marjinalliği iki karakterde de görülür: Sunwukong'un bir çok durumda kendisi ile özdeşleşmiş kılıcı ile önüne çıkan rakiplerini parçalaması (dolayısıyla Budist bir rahibin etik kodlarını ve 'ahimsa' kuralını çiğnemesi), Nasreddin Hoca'nın ipe un serdiğini söyleyerek komşusuna un vermek istemeyip yalan söylemesi (Shah 1971: 70), diğer hileci figürlerde de görülen davranışların Nasreddin Hoca ve Sunwukong'da da görüldüğünü göstermesi açısından önemlidir. Fakat, iki karakterin farklılığı ve ayrı mütalaa edilmesinin gerekliliği, marjinal davranışlarının sonucundaki tavırlarında ve değişimlerinde ortaya çıkar.

Sunwukong, *Xiyouji* anlatısında karşısına çıkan düşmanlarını bir çok sefer kılıçtan geçirir. Fakat, diğer hileci figürlerin aksine, sözü edilen marjinal davranışının değişmesine sebep olan olaylarla karşılaşır. Dolayısıyla karakter gelişimi ile paralel olarak anlatının devamında bu davranışından yol arkadaşı Sanzang ve merhamet tanrıçası Guan Yin'in araya girmesiyle vazgeçer. Ek olarak, Sunwukong'un erken dönem anlatılarındaki cinsi arzularını dizginleyemeyen karakteri Wu Cheng'en versiyonunda tamamen değişmiş, Budist bir rahibin davranışları çizgisinde cinselliğe yaklaşmayan bir karakter oluşmuştur (Wu 54. Bölüm: 1240-7).

Nasreddin Hoca'nın hileci sözleri ve davranışları ise her bir nüktenin sonucunda ders verici bir mahiyet alır. Nasreddin Hoca'nın hileci sözlerine bahsi geçen ipe un serme nüktesinin sonucuna bakarak örnek verilebilir. İpe un serme fıkrasında Nasreddin Hoca'nın yaklaşımı şaşırtıcı olduğu kadar toplumsal normlarla uygunluk göstermez. Fıkra Nasreddin Hoca'nın yalan söylediği, toplumsal statüsüne uymayan bir harekette bulunduğu sonucu çıkarılabilir.

'İpe Un Serme' fıkrasında Nasreddin Hoca, komşusunun un istemesi üzerine manidar bir cevap verir. 'İpe un serdiğini' söyleyen hoca, görünüşte yalan söylemektedir. Nüktede Nasreddin Hoca'nın yalan söylemesi ile nükte tamama ermez, tam tersine, Nasreddin Hoca komşusunun verdiği cevabı sorgulamasına maruz kalır. İpe un serilemeyeceğini ifade etmesi ile komşu Nasreddin Hoca'yı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

ele vermiş olur. Nasreddin Hoca ise en son verdiği yanıt ile yalan söylemeye niyeti olmadığını beyan edencesine ipi vermek istemediğini ve istememesinin bir sebebi olmadığını ima ile komşusuna bildirir (Shah: 1971, 70). Nasreddin Hoca'nın verdiği yanıtın ötesinde, Idries Shah'a göre Nasreddin Hoca ipe un serme motifi ile bize manevi keşiflerin tek bir yöntemle olmasının zorunlu olmadığını, farklı yöntemlerin de mümkün olduğunu söylemek istemektedir (Shah 1971: 71). Bu perspektif de Nasreddin Hoca'nın nüktelerini Sunwukong'un Budist dini motiflerle bezenmiş anlatısına yaklaştırmakta, diğer hileci figür anlatılarından ayrı bir kategoride incelenebileceğini işaretlemektedir.

Gelinen noktada bir soru sorulması gerekmektedir: acaba Nasreddin Hoca ve Sunwukong etik karakterleri ile hep böyle mi olagelmışlerdir? Sunwukong'un *Xiyouji* anlatısının içerisinde bile karakter gelişimine şahit oluruz. Sunwukong'un sözlü edebiyat ve erken dönem örneklerinde görüldüğünden farklılık göstererek *Xiyouji* anlatısında etik ve dini motifler yönünden daha baskın bir karakter gösterdiği araştırmacılar tarafından gözlemlenmiştir (Dudbridge 1970: 155). 16'ncı yüzyıl öncesi öykülerde Sunwukong'un karakteristik özellikleri olarak marjinal davranışları, dönüşümleri ve son olarak paradoksal bir kişiliğinin öne çıktığı gözlemlenebilir. Erken dönem anlatılarında Sunwukong, 'manevi güçleri yüce' olarak, fakat 'yol kesip kervanlardaki kadınları kaçırmaması' ile tanımlanmaktadır (Dudbridge 1970: 120). Sözü edilen anlatılarda Wu Cheng'en'in anlatısından farklı olarak Sunwukong insanlar arasından gizlice kadınları mağarasına kaçırır, hislerini dizginleyemeyen bir figür olarak betimlenmiştir. Dolayısı ile, özellikleri ile erken dönem anlatılarında Sunwukong Wu Cheng'en'in klasik romanı *Xiyouji*'deki etik karakterinden uzaktır. Daha çok Ortaçağ Avrupa Edebiyatı'ndaki hileci figürlerle benzeşmektedir. İlaveten, Sunwukong'un hileci bir figür olarak gelişiminde 16'ncı yüzyıl örneklerindeki etik karakterinin ilk ipuçları bulunabilir. Sunwukong'un erken dönem bir anlatıda yaptığı itiraf önemlidir. Yaptığı itirafta, Sunwukong paradoksal karakterini korumaktadır. 16'ncı yüzyıl öncesi bir anlatıda, 'bu dünyevi aklım yüzünden Gerçek Tabiatım büyülenip bozuldu' (Dudbridge 1970: 120) diyen Sunwukong, *Xiyouji*'de okuduğumuz Sunwukong'dan izler taşımaktadır. Bu izlerin hileci figürlerde pek rastlanmayan etik bir karakter taşıması araştırmacıları Sunwukong'un alternatif bir kaynağının olabileceği düşüncesine sevk etmiştir. Sunwukong'un Hint Mitolojisi'nde rastlanılan Hanuman isimli (Sunwukong gibi maymun-insan özellikleri gösteren) bodisatva ile benzeştiği düşünülmeyle birlikte tam bir bağlantı kurulamamıştır. Prof. Changyu Shi ve Arthur Waley'ye göre de Sunwukong karakteri, Kiang-su (günümüzde Jiang-Su) eyaletinin Huai-an şehrinde 1505-1580 yılları arasında yaşamış olan Wu Cheng'en'in anlatısından çok önceye dayanmaktadır (Waley 1970: 9; Shi 1999: 1-3). Waley, Wu Cheng'en'in eserini yazarken, o zamana kadar birikmiş olan bir Sunwukong literatüründen faydalanmış olduğu çıkarımını yapar (1970: 9). Changyu Shi'ya göre, *Xiyouji*'deki baş karakterlerden birisi olan Budist rahip Xianzang/Sanzang'ın (d. 602, ö. 664) yaşadığı Tang Hanedanlığı (唐朝) döneminden başlayarak Sanzang'ın yolculuğu fantastik hikayelere konu olmuş, bu hikayeler Wu Cheng'en'in eserine kaynaklık etmiştir (1999: 1-4).

Wu Cheng'en'in roman tarzında yazdığı Sunwukong anlatısı *Xiyouji* gibi bir bütünlük arz eden ve kişisel gelişimini takip eden bir anlatısının olmamasından dolayı, Nasreddin Hoca'nın farklı hileci figürlerden ayrışıp nasıl bir gelişim ve dönüşüme tabi olduğunu söylemek güçleşmektedir. Bazı araştırmacılar, Nasreddin Hoca'nın da Sunwukong benzeri bir dönüşüm yaşadığını, yüzyıllar içerisinde ve daha geniş kitlelere ulaşmasıyla paralel olarak daha etik bir karaktere büründüğünü savunmaktadırlar. Sunwukong'un Budizm'in etkisi ile daha etik bir karaktere dönüşmesi onu Nasreddin Hoca'nın dini karakterine yaklaştırmıştır. Nasreddin Hoca'nın da aynı şekilde bir dönüşüm geçirip geçirmediği kayda değer bir sorudur. Bir görüşe göre Nasreddin Hoca erken dönem anlatılarındaki sadelik, kabalık ve aşırılıklarını Nasreddin Hoca nüktelerinin okur kitlesinin daha çok eğitilmiş tabakadan insanlara yönelmesi ile kaybetmiştir (Dorson 1975: 137). Dorson nasıl böyle bir sonuca vardığını açıklamamaktadır. Nasreddin Hoca'nın karakter gelişimi üzerine inceleme

Turkish Studies

yapabileceğimiz farklı dönem nüshalarına ulaşmanın neredeyse mümkün olmaması bahsi geçen konuda yorum yapmayı güçleştirmektedir.

Evrım Ölçer Özünel Nasreddin Hoca üzerine yazdığı makalesinde Nasreddin Hoca'nın bir anti-kahraman ve bir hileci arketip olduğu argümanını eleştirmektedir. Nasreddin Hoca'nın Dünya Edebiyatı'ndaki diğer hileci figürlere benzetilmiş olduğundan söz eder (Özünel: 2008, 23). Nasreddin Hoca anlatılarının Ortaçağ Avrupası'ndaki (Bakhtin'in kullandığı) 'karnaval' konsepti ile karşılaştırılabileceğini, fakat böyle bir karşılaştırmanın Nasreddin Hoca'nın kültürel arkaplanını gözardı ederek yapılamayacağını belirtir (Özünel 2008: 24). Ayrıca, Nasreddin Hoca anlatılarında Sunwukong hileci figürü gibi bir dönüşüm ve değişim olup olmadığını anlamak için Nasreddin Hoca fıkralarının 'tarihsel bağlamları hakkında kesin bilgi sahibi olmak gerektiği[ne]' vurgu yapmaktadır (Özünel 2008: 24). Sonuç olarak, 'yayılmı hızlı ve değişken olan sözlü kültür ürünlerinden fıkra türü düşünüldüğünde', böyle bir karakter gelişimi ve dönüşümü konusunda 'kesin yargılara varma[nın]' zor olduğu tespitinde bulunur (Özünel 2008: 24). Dolayısı ile Nasreddin Hoca nüktelerinin yüzyıllar boyunca daha çok sözlü edebiyatta yer bulmasına karşılık, Sunwukong anlatılarının 16'ncı yüzyıl ve daha önceki örnekleriyle erken bir dönemde şifahi edebiyattan yazılı edebiyata geçiş yapmış olması, Sunwukong'un nasıl bir karakter dönüşümü yaşadığını tespit etmeye imkan tanımaktadır.

Nasreddin Hoca ve Sunwukong bahsi geçen yönleri ile birbirine benzemekle beraber, diğer bir kaç yönden farklılık arzederler. Kısaca bunlardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Nasreddin Hoca ve Sunwukong'u birbirinden ayırıştıran özelliklerden birisi Sunwukong'un Nasreddin Hoca'nın aksine insan olmayıp, maymun suretinde insansı bir hileci figür olmasıdır. Nasreddin Hoca'nın bir çok hileci figürün aksine tamamen bir insan olarak fıkralarda boy göstermesine rağmen, onu çoğu zaman eşeği ile diyalog halindedir. Nasreddin Hoca'nın fıkralarının birçoğunda eşeği ile beraber anılması, ikisini birbirinden ayrılmaz bir bütün haline getirmiş, eşek ve üzerinde ters binmiş bir Nasreddin Hoca imajı zihinlerde yerleşmiştir. Bu imajın ötesinde, Nasreddin Hoca'nın eşeği ile konuşması, fıkralarındaki zaman zaman karşılaşılan temel gerçeküstü öğelerden birisi olma özelliğini taşır. Bu özelliği ile de Nasreddin Hoca Sunwukong'a benzemektedir: Sunwukong, yolculuğu boyunca diğer Budist rahipler Zhuwuneng, Xianzang ve Shawujing ile yol alır ve bir çok canavar ve mitik hayvan figürlerine karşı birlikte savaşır. Burada dikkati çeken, Sunwukong'un insansı bir domuz karakteri olan Zhuwuneng ile devamlı olarak çekişmesidir (Wu 54. Bölüm: 1232).

Nasreddin Hoca'nın gerçek tarihsel bir kişilik olmasına karşılık, Sunwukong mitolojik bir karakterdir. Budist rahip Sanzang'ın Hindistan'a seyahati ile Mahayana Budizminin kutsal yazılarını Çin'e getirmesi olayına bina edilerek sonradan eklenmiş bir figürdür. Fakat Sunwukong'un yol arkadaşı Sanzang, Nasreddin Hoca gibi tarihsel bir gerçekliği olan Budist bir din âlimidir. İlave olarak, Nasreddin Hoca'nın eşeği gibi, Sunwukong'un yol arkadaşı olan (ve diğer karakterlerden ayrı olarak Nasreddin Hoca gibi insan olan) Sanzang'ın da bir atı vardır. At ve Sunwukong arasında, Nasreddin Hoca ve eşeği arasında olduğu gibi diyaloglar geçer. Fakat Nasreddin Hoca'nın fıkralarından farklı olarak Sunwukong'un başı çektiği *Batı'ya Yolculuk* romanında gerçeküstü öğeler daha ağır basmaktadır. Bu gerçeküstü öğeler, Changyu Shi'ya göre Wu Cheng'en tarafından Tang Hanedanlığı dönemindeki yönetimi ve Taoist din adamlarını ima ile eleştirmek için anlatıya eklenmiştir (1999: 14-16). Sunwukong'dan farklı olarak, Nasreddin Hoca fıkralarında halkla iç içe olarak karşımıza çıkar. Sunwukong ise yol arkadaşı Budist rahip Sanzang gibi büyük ölçüde toplumdan soyutlanmıştır; *Xiyouji*'de ancak hedefleri olan Budist sutralarını Hindistan'dan getirebilmek için yolları üzerindeki hanlar ve evlerde konakladıkları sürelerde insanlarla irtibata geçerler. Son tahlilde, Nasreddin Hoca'nın doğaüstü güçleri olmadığı söylenebilir; yalnızca toplumsal normlara uymayan davranışları (göle maya çalması, ipe un sermesi, kürküne yemek yemesini öğütlemesi örneklerindeki gibi) onu toplumda farklı bir kişilik olarak öne çıkaran ve hileci diğer figürlere yaklaştıran öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Özünel, Nasreddin Hoca'nın Türk kültüründe bir 'hilebaz arketipi' oluşturduğu görüşünü eleştirirken ve bunun geçersiz olduğu çıkarımını yaparken (2008: 25) önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Nasreddin Hoca'nın hilebaz arketipi oluşturduğu söylenirken aynı zamanda bu arketipin diğer kültürlerde karşılığı olan (Anansi ve Wakdjunkaga hileci figürleri gibi) cinsel duygularına yenilmiş ve primitif bir portre çizdiği iddia edilmektedir.

Nasreddin Hoca'yı Paul Radin veya Jung'un çizdiği bir hilebaz arketipine uydurmak, geldiği kültür havzasını gözardı etmek olacaktır. Çünkü Radin çizdiği arketipi Amerikan yerlilerinin sözlü edebiyatında geçen hilebaz figürüne göre şekillendirirken, Jung ise tamamen Batılı bir gözle Avrupa-merkezli ('Eurocentric') bir bakış açısı ile bakmakta, hileci figürlerin primitif kültürlerin bir ürünü olduğu düşüncesini savunmaktadır (Jung 1953; 2003: 480). Bu şekliyle Nasreddin Hoca'nın bir hilebaz arketipi çizmediği görüşüne katılırken, yine de hocanın bir hileci figürün özelliklerini taşıdığı argümanını, diğer bir hileci figür olan Sunwukong ile benzerliklerini ortaya koyarak savunmaya çalıştım. Bu anlamda, Nasreddin Hoca'nın, Çin Edebiyatı'nın dört büyük klasik romanından birisi olan *Batı'ya Yolculuk* eserinde rastlanılan Sunwukong hileci figürü ile benzeşen 'etik hileci figür' kapsamında değerlendirilebileceği düşüncesindeyim.

100 bölümlük 2317 sayfayı aşan *Batı'ya Yolculuk* eserinde ve 16'ncı yüzyıl öncesi anlatılarda Sunwukong'un bir çok Budist tema eşliğinde karakteri ve insanlarla ilişkileri anlatılmaktadır. Dolayısı ile Nasreddin Hoca ve Sunwukong arasındaki bütün benzerlikler ve farklılıkları her yönüyle incelemek bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Edward L. Davis editörlüğünde yazılmış çağdaş Çin kültürü ansiklopedisinde Nasreddin Hoca'nın ('Afanti' ünvanı ile) adı da geçmektedir. Bu, Nasreddin Hoca'nın Çin kültürünün de bir parçası olarak görülebildiğine bir örnektir. Makalede Nasreddin Hoca'nın 'efsanevi bir figür' olduğundan, hikâyelerinde zenginleri ve güç sahiplerini nükteleleri ile yermesinden, Çin'de Nasreddin Hoca nüktelelerinin çocuklar kadar yetişkinler tarafından da sevildiğinden bahsedilmektedir (Davis 2005: 243). Bu ve benzeri çalışmalar, Nasreddin Hoca'nın Dünya Edebiyatı'nda farklı dillerde ve farklı kültür havzalarında da bilinip tanındığını ortaya koymaktadır. İleride bu alanda, özellikle Türkçe kaynakların azlığı göz önüne alındığında, daha çok araştırma ve analiz yapılması gerektiği açıktır. Böylece, Houge (猴哥, 'Kardeş Maymun') ve Nasreddin Hoca'nın birer etik hileci figür olarak Çin ve Türk halkları tarafından daha iyi tanınması, Tayvan ve Çin halklarının da bir kültür abidemiz olan Nasreddin Hoca'yı tam anlamıyla tanımaları mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Afanti Gushi* [Efendi'nin Hikâyeleri] (1980) Jin Xi, Liu Hui [yönetmen], Şanghai: Shànghǎi měishù diànyǐng zhì piàn chǎng.
- BAKHTIN, Mikhail (1981) *The Dialogic Imagination: Four Essays* [ed. Michael Holquist], Austin: University of Texas Press.
- BLOOM, Harald ve Blake Hobby (2010) *The Trickster*, New York: Infobase Publishing.
- Bukkyō Dendō Kyōkai (1986) *The Teaching of Buddha*, Tokyo: Kosaido Printing Cooperation,
- DAVIS, E. L. [editör] (2005) *Encyclopedia of Contemporary Chinese Culture*, New York: Routledge.
- DORSON, R. Mercer (1975) *Folk Tales Told Around the World*, Londra: University of Chicago Press.
- DUDBRIDGE, Glen (1970) *The Hsi-yu chi: a study of antecedents to the sixteenth-century Chinese novel*, Londra: Cambridge University Press.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- JEN, Gish (1996) *Mona in the Promised Land*, Londra: Granta Books.
- JUNG, Carl (1953; 2003) *Four Archetypes: Mother, Rebirth, Spirit, Trickster*, Oxon: Routledge.
- KINGSTON, Maxine Hong, Skenazy, P. & Martin, T. [ed.] (1998) *Conversations with Maxine Hong Kingston*, Jackson: University Press of Mississippi.
- KINGSTON, Maxine Hong (1990), *Trimpster Monkey: His Fake Book*, Londra: Vintage.
- LINDQUIST, Mark Allan [ed.] (1994) *Buried Roots and Indestructible Seeds*, Londra: University of Wisconsin Press.
- ÖZÜNEL, Evrim Ö. (2008) Hoca Nasrettin, Kahraman mı Anti-Kahraman mı, Hilebaz mı, Bilge mi? *Millî Folklor*, Yıl 20, Sayı 78.
- ROBERTS, J.W. (1990) *From Trickster to Badman: the Black Folk Hero in Slavery and Freedom*, University of Pennsylvania Press.
- SHAH, Idries (1971) *The Sufis*, New York: Anchor Books.
- SHI, Changyu (1999) 'Introduction', Wu, Cheng'en, *Journey to the West* (çevir. W.J.F. Jenner), Pekin: Foreign Languages Press, 1-22.
- TAN, Amy (1995) *The Hundred Secret Senses*, Londra: Harper Collins.
- ÜNAL, Gıyas (2005), *Nasrettin Hoca'nın Eski Yeni Öyküleri ve Öğretileri*, Barış Kitabevi.
- WALEY, Arthur (1970), *Monkey: Folk Novel of China*, New York: Grove Press.
- WIGET, Andrew (1990) His Life in His Tail: the Native American Trickster and the Literature of Possibility, *Redefining American Literary History*, New York: Modern Language Association of America.
- WU, Cheng'en (1368–1644) *Xīyóujì*, Zhōngguó zhéxué shū diànzǐ huà jihuà. <<http://ctext.org/xiyouji/ch1/zh>>
- WU, Cheng'en (1995), *Journey to the West* (çevir. W. J. F. Jenner), Pekin: Foreign Languages Press

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011